

Symposium

Houd het erfgoed droog

Collecties voorbereid op overstroming en hevige neerslag

24 november 2016 | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed | Amersfoort

Eens in de honderd jaar kan morgen zijn

Wat als... bij overstroming sta je er alleen voor

Net als het winnende lot van de Staatsloterij valt de zware hoosbui vaker daar dan hier. Maar als de piekbui hier valt... wees er dan op voorbereid. De sprekers op het symposium *Houd het erfgoed droog. Collecties voorbereid op overstroming en wateroverlast*, georganiseerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed op 24 november in Amersfoort, kunnen niet vaak genoeg waarschuwen. Bij een crisis als een overstroming ben je als erfgoedinstelling niet de enige die getroffen wordt, dus reken niet te hard op hulp. Je moet het in eerste instantie zelf oplossen.

Het water kan van alle kanten komen. Uit de lucht (hoosbuien), uit het westen (dijkdoorbraken), uit het oosten (overlopende rivieren), heel geniepig uit de grond (opwellend kwelwater) of zelfs van binnenuit (leidingen die knappen). De eerste twee bronnen waren het onderwerp van de dag.

Wees je bewust van het gevaar van water, met dat *statement* opent directeur Susan Lammers van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed het symposium voor erfgoedbeheerders.

Als iemand de dreiging van het water kent, is het oud-conservator Peter Schipper. 'Zijn' musea in Tiel, Culemborg en Zaltbommel stonden midden in het rivierengebied dat in 1995 op last van toenmalig Commissaris van de Koningin Jan Terlouw wegens overstromingsgevaar geëvacueerd werd. Zo'n 230.000 inwoners moesten vertrekken. De gemeente, brandweer en andere hulpdiensten hadden hun handen vol. De veiligheid van de lege stad staat voorop, kreeg Schipper te horen. Sterkte met uw museum, zeiden ze nog. Een beroep op de medewerkers bleek ook lastig; zij moesten ten slotte huis en haard verlaten en hun loyaliteit aan het gezin was sterker. Uiteindelijk heeft het bestuur, geholpen door twee rondhangende jongeren die voor 25 gulden per persoon wel wilden sjouwen, zelf de belangrijkste objecten op hogere etages in veiligheid gebracht. In Tiel is het goed afgelopen, de dijken braken niet en elk huishouden kreeg 500 gulden smartengeld.

Minstens dertien musea

De afgelopen drie jaar, berekent dagvoorzitter Leontine van de Stadt, programmamaker van onder andere *Nederland in 7 overstromingen*, kampten minstens dertien musea met serieuze wateroverlast. Hoewel het water soms het pand in kolkt, heet zo'n calamiteit geen overstroming, maar wateroverlast. De term overstroming is voorbehouden aan een ongecontroleerde watermassa na een dijkdoorbraak, waarbij doden kunnen vallen. Niettemin is de impact van wateroverlast groot voor elke erfgoedinstelling en de waarschijnlijkheid is groter dan een overstroming.

Bouwvrouwe

We zijn het een beetje ontwend om met de dreiging van het water te leven, ondanks alle aandacht voor klimaatverandering, en ondanks het feit dat 'onze' culturele identiteit verankerd is in de strijd tegen het water. In de zeventiende eeuw was men het nog niet vergeten, zegt interieurspecialist Iris Broersma. De bouwvrouwe van Huys Amerongen (1672), wist nog heel goed dat het water onverwacht kon komen en situeerde de rijkgedecoreerde en gemeubileerde ontvangstzaal op de beletage, ruim boven de waterlijn. Niettemin kan in onze ogen, laat Broersma zien, ook de kelder nog genoeg schade ondervinden van het water: corrosie in klampdeuren, scheuren in paneeldeuren, weggesprongen glazuur van witjes door zout.

Bouwheren

Opvallend is dat in veel van de besproken casussen op deze dag, naast de overstromingsgevoeligheid van de locatie, ook het gebouw en de inrichting een cruciale rol spelen bij het ontstaan van schade door water.

Architecten van musea lijken vooral oog te hebben voor de esthetische kant van water. De raampjes van het Groninger Museum liggen twintig centimeter boven het 'normale' waterpeil. Vragen om moeilijkheden, mompelt de zaal.

De entree van het Zeeuws Museum in Middelburg is heel toegankelijk en ligt net iets verdiept aan een mooi plein. Na meerdere keren wateroverlast met als dieptepunt 5 mei 2015 toen het water na een wolkbreuk 20 centimeter hoog stond op de begane grond, was men het dweilen zat. In samenspraak met eigenaar provincie Zeeland is de entree aangepast. Er zijn drempels aangelegd die het water bij lokale piekbuien, afleiden naar het plein in plaats van naar de lager gelegen entree. Ook zijn er waterkeringen gemaakt, die zo nodig binnen 15 minuten voor de entree geplaatst kunnen worden.

Drijvende dam

Bij de nieuwbouw van het Van Abbemuseum in 2003 is wel degelijk rekening gehouden met het waterpeil, alleen heeft men naar de historie gekeken, in plaats van naar de toekomst. Het vloerniveau is berekend op het hoogste ooit bereikte waterpeil, niet op het hoogst mogelijke.

Een enorme wolkbreuk in 2011 maakte duidelijk dat het risico voor het museum dat midden in het stroomgebied van rivier de Dommel staat, wel erg groot werd. De schade bij wateroverlast loopt dan op tot enkele miljoenen. We zouden minsten negen maanden dicht zijn, zegt facilitymanager Trudy van de Meerakker.

Om deze calamiteit te voorkomen heeft Waterschap De Dommel 1 miljoen euro geïnvesteerd, vertelt watergraaf Peter Glas. Heel ingenieus is in de vijver naast het gebouw een onzichtbare dam gebouwd, die door het wassende water zelf omhooggestuwd wordt. Samen met waterdichte rolluiken voor de erkers zou het museum het droog moeten houden. Op 1 april dit jaar waren de werkzaamheden klaar en op 13 juni kwam gelijk de proef op de som. De Dommel kolkte de stad binnen en de drijvende waterkering in de vijver deed zijn werk.

'Eens in de honderd jaar kan dus snel zijn', zegt Trudy van de Meerakker droogjes.

Self Closing Flood Barrier geïnstalleerd in de Dommel voor het Van Abbemuseum. Foto: J. van den Noort. April 2016

Ook bij de Culturele Buitenplaats Kranenburg in Bergen heeft de architect een risico ingebouwd. Zij het van andere aard. Het prachtige nieuwe gebouw wordt nergens ontsierd door regenpijpen. De waterafvoer is inpandig en loopt van het dak dwars door de scheidingswanden tot in de tuin en de grindbakken. Maar op 3 september vorig jaar sprong door grote druk een van de afvoerbuizen en het water spoot de opslag in. Smerig water liep de zalen in. Gelukkig was men in de ombouw tussen twee tentoonstellingen en bleef de schade beperkt.

Inrichting

Architecten zijn niet altijd bedacht op waterrisico's, ook de erfgoedbeheerders zijn bij de inrichting van hun gebouwen wellicht nog te weinig waterbewust. Archief, bibliotheek, het depot bevinden zich vaak genoeg in de kelder. Terwijl papier het meest te lijden heeft van water. Ook de installaties van menig museum of archief staan in de kelder. Als het water komt, vallen deze uit, of komt het water onder stroom te staan.

In Museum Boijmans van Beuningen stroomde het water via de keuken binnen. Op 23 juni jongstleden liep, door overbelasting van het riool na langdurige regenbuien, het water via de vaatwasser het De Vrieze Paviljoen binnen, waar een deel van de collectie tentoongesteld was. De brandweer had het druk en wilde eerst niet komen. Honderden ijzeren, koperen en tinnen objecten moesten uit het paviljoen gehaald worden. Waar laat je die zo snel?

'Er reden heel veel karretjes rond en het stonk behoorlijk in het restaurant', vertelt Sandra Kisters, hoofd collectie en onderzoek van het museum. 'Verder hebben bezoekers er niet veel van gemerkt.'

'Het waarschuwingssysteem werkte goed, maar de evacuatie van de objecten ging tergend langzaam', zegt Kisters. Heel liefdevol werd elk object op een kussentje geveild, maar zo schoot het niet echt op.

Wat als?

Tussen alle casuïstiek biedt Agnes Brokerhof, senior-onderzoeker van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, een systematische benadering van het *Wat-als-scenario*. Via de drie-eenheid Bron-Pad-Effect analyseert Brokerhof de risico's. De bron: het water kan van alle kanten komen, tenzij je preventiemaatregelen neemt (bijvoorbeeld een waterdichte vloer in de kelder). Het pad: hierlangs baant het water zich via een weg, tenzij je drempels opwerpt (drainage, dijken, detectie). Het effect: verlies van waarde van de collectie, dat je kunt beperken of indammen (pompen, nabehandelen). Of en hoezeer objecten schade ondervinden is een kwestie van blootstelling in het licht van de waarde (top-, kern- of steunstukken) en de kwetsbaarheid. Om het samen te vatten: Papier is heel kwetsbaar, ligt vaak in de kelder, heeft dus grote kans op blootstelling en is hopelijk geen topstuk.

Nooit een verrassing

Janette Bessembinder senior advisor climate services van het KNMI, wijst op de gevolgen van klimaatverandering. Niet alleen neemt de kans op neerslag toe, ook de intensiteit van extreme buien groeit. Het KNMI kan pas kort te voren zien waar hoosbuien optreden en de erfgoedbeheerders moeten vooral zelf opletten. Overstroming is nooit een verrassing, zegt Durk Riedstra van Rijkswaterstaat. Dat geldt zeker voor hem als specialist overstromingsrisico's van RWS, maar, houdt hij zijn gehoor voor: ook u dient te weten hoe gevoelig uw collectie is voor overstroming. Overleg met het waterschap, kijk op www.overstroomik.nl en informeer bij het watermanagementcentrum van Rijkswaterstaat, om de kans op overstroming juist in te schatten, is zijn advies. Minstens zo belangrijk, zegt hij, is dat erfgoedbeheerders nadenken over het tijdstip waarop zij gewaarschuwd willen worden. Hoe eerder, hoe meer voorbereidingstijd, maar ook hoe meer kans op vals alarm.

Henk Meijer, directeur van veiligheidsregio Hollands Midden, roept de erfgoedbeheerders op met het waterschap en de veiligheidsregio te bespreken bij welk scenario je in actie moet komen: 'Ken elkaar en maak tevoren afspraken in geval van calamiteiten en crisis'.

Evacuatie

Bas Kolen, directeur Onderzoek en Ontwikkeling HKV, haakt hier op in: 'Bij een evacuatie ben je op jezelf aangewezen. Je moet tevoren een afweging hebben gemaakt, bij welk risico en op welk tijdstip je gaat evacueren, of het nu binnen het pand is of naar elders. Leeghalen van je instelling en gaan rijden kan alleen als je op tijd bent.' Met lugubere cijfers – na een 'echte' dijkdoorbraak kan bijvoorbeeld in Delft tussen de tien en vijftien procent van de mensen op tijd weggelaten – en nog akeliger beelden van vluchtende mensen die door het water werden ingehaald tijdens de Tsunami, adstrueert hij het belang van de afweging.

Militaire bijstand

Defensie is een nuchtere organisatie, zegt kolonel Piet Hagenaars, Regionaal Militair Commandant – Noord. Wie om zandzakken vraagt, krijgt zandzakken. Heel snel, maar wel lege, merkte het Van Abbemuseum al eerder. 'Weet wat u wilt. U staat niet hoog op de prioriteitenlijst, dus bereid u goed voor'. Dan kan Defensie wel iets betekenen voor de erfgoedbeheerder in nood. Hulp bij evacuatie, bewaking van gebouw en transport en beveiligde opslag in sporthallen en loodsen van defensie. Maar, zegt Hagenaars, bereid het goed voor. Bepaal de omvang van de evacuatie en instrueer het personeel, want: 'Militairen zijn niet gewend aan delicaat porselein.'

Vangnet

Een van de sprekers heeft geen spannend ervaringsverhaal. Edwin Buijsen, hoofd collecties en hoofd CHV van het Mauritshuis, heeft nog nooit wateroverlast meegemaakt in het museum. Maar hij heeft wel een mooi initiatief genomen: het Haags preventienetwerk gaat met een bijdrage van het Mondriaan Fonds een samenwerkingsproject starten met zes erfgoedinstellingen in Den Haag: een plan van aanpak bij overstroming en wateroverlast. Buijsen: 'Gezamenlijk is onze positie sterker. Wij kunnen elkaars vangnet zijn en profiteren van elkaars expertise. Zomer 2017 moet ons plan, inclusief een uitwerking van de meest relevante scenario's en maatregelen, klaar liggen'.

Stappenplan

Renate van Leijen, samen met Hanneke Nuijten van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed verantwoordelijk voor het symposium, sluit de dag af met een helder stappenplan, dat ook vervat is in de Waterposter die iedere deelnemer krijgt uitgereikt.

Stap 1 **Schat de kans op onheil in**

Maak gebruik van alle digitale informatie, zoals het waterdossier van Veilig erfgoed

Stap 2 **Hoe goed bent u nu beschermd en wat is nog nodig?**

Zet aanwezige en aanvullende noodzakelijke maatregelen op een rij

Stap 3 **Hoe handelt u bij dreigende overstroming, extreem weer?**

Hoeveel tijd heeft u nog, wat heeft prioriteit?

Stap 4 **Wat als het water binnen komt?**

Staat het Collectiehulpverleningsteam klaar?

Stap 5 **Handel binnen 48 uur bij daadwerkelijke wateroverlast**

Weet wat te doen met natte objecten

TIPS

- Zoek op hoe gevoelig uw regio is voor overstroming op www.overstroomik.nl.
- Treed in contact met je waterschap.
- Maak een checklist voor impact water op interieur/objecten/archieven.
- Voer indien nodig, alleen relevante en aanvullende maatregelen door.
- Sluit je aan bij een preventienetwerk van erfgoedinstellingen en maak afspraken om elkaar te helpen.
- Steek je licht op bij beredderingsbedrijven gespecialiseerd in het beredderen van museale collecties en archieven, zij beschikken over kennis.
- Stel je die ene vraag: wat als?
- Denk na over het moment waarop u gewaarschuwd wilt worden.
- Zorg voor intern afgestemde communicatiestrategie naar buiten toe bij calamiteit.
- Zorg voor een geoefend crisisteam. Bereid beslissingen voor, verlies geen tijd aan 'even' afstemmen. Voorkom discussie over leiding: CHV team neemt beslissingen.
- Zorg voor een vaste piketdienst; een team dat weercodes volgt en zo nodig in actie komt.
- Bedenk wat je met bezoekers doet: blijf je open?

- Eerste prioriteit is water weg krijgen. Kunt u snel over waterstofzuigers of pompen beschikken? Of vierkante emmers?
- Neem bij evacuatie van historisch interieur ook de deuren mee als deze ook historisch zijn.
- Reken niet te veel op hulpdiensten bij een wolkbreuk.
- Zorg zelf voor materiaal en mensen.
- Maak een realistische prioriteitenlijst.
- Laat de brandweer een keer oefenen met een plattegrond en met de prioriteitenlijst.
- Neem een bovengronds depot.
- Zorg voor veilige opslag.
- Bespreek de Waterposter met uw collega's.

Kennismarkt

Tijdens de pauzes van het symposium konden de deelnemers de informatieve kennismarkt bezoeken. Daar waren de volgende partijen aanwezig:

- Ministerie I&M/Rijkswaterstaat
- Rainproof Amsterdam
- Stichting Rioned
- Unie van Waterschappen
- Nelen en Schuurmans
- HKV lijn in water
- Blue Shield NL / Unesco NL
- Art Salvage
- VanWaarde
- Helicon
- Monumentenwacht Utrecht
- Veiligheidsregio Utrecht VRU

Websites

- www.veilig-erfgoed.nl
- www.overstroomik.nl
- www.onswater.nl
- www.rijkswaterstaat.nl/water/waterbeheer/watermanagementcentrum-nederland/index.aspx
- <http://www.sciamachy-validation.org/klimaatdesk/>
- www.ruimtelijkeadaptatie.nl/
- www.unievanwaterschappen.nl
- <https://www.defensie.nl/onderwerpen/taken-in-nederland/inhoud/catalogus-nationale-operaties>

